

**DİCLE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

Hakemli Dergi

CİLT: XI

SAYI: 1

DİYARBAKIR-2009

DÂRU'L-MUALLİMÎN'İN USÛL VE ESÂSINA DÂİR YAYIM- LANAN 1267/1851 TARİHLİ NİZAMNÂME

Dr. Cahit KÜLEKÇİ*

Özet

Medrese, Osmanlı Devleti'nde yaygın eğitim veren ve talebelerine belirli düzeyde yeni dünya görüşü kazandıran çok kültürlü bir eğitim kurumudur. Medreselerde 'şahsî gelişim' esas alınmış ve bu esas doğrultusunda bireyler arasında fırsat eşitliği oluşturularak, her kesimden talebenin katılımı sağlanmıştır. Medreseler, Osmanlı toplumunun tamamlayıcı bir ögesi olarak talebelerine standart düzeyde bir entelektüel birikim ve sahip olunan bu birikimin paylaşılmasına da hizmet etmiştir. Bu çalışma, medreselerle birlikte gelişen modern eğitim kurumlarına öğretmen sağlayan 'Dâru'l-muallimîn' üzerinde durmuş ve Osmanlı'nın son dönemindeki eğitim faaliyetlerine dikkat çekmiştir.

The Regulation (Nizamnâme) of Dâru'l-Muallimîn Showing The Procedures and Principles Dated 1267/1851

Abstract

The Madrasas provided for a common education, culture and shared world-view among the mosaic of Muslim peoples of diverse ethnic origins. They also functioned to ensure equality of opportunity in education for the individual, as well as providing for mobility among the various strata of society. Madrasas were an integral part of social life, resting on a common intellectual ground, and sharing a common world-view grounded. This study, analyzed the 'Dâru'l-muallimîn (Teacher Training College)' supplying teachers to institution of modern education improving with madrasah.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Eğitim, Medrese, Dâru'l-Muallimîn, Mekteb

Keywords: Ottoman State, Education, Madrasah, Teacher Training College, School

Giriş

Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminin '*modernleşme*' sürecine 1856 tarihli Islahat Fermanı ile resmen dikkat çekilmiştir.¹ Fermana; halkın cehaletinin giderilmesi için eğitiminin sağlanması, her düzeyde ve alanda eğitimin ele alınması, verilen eğitimlerin hem dünya hem din için geçerli olması, eğitim kurumlarının devletin uygun olan her yerinde açılması üzerinde durulmuş, bu çerçevede Avrupa'nın eğitim, bilim ve sermayesinden yararlanılacağı belirtilmiştir.²

Bununla beraber XIX. yüzyılın ortalarında, yaygın eğitim kurumu olan '*medrese*'lerin dışında öğretim kurumlarının açılması gerekli görülmüş ve

* Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.

¹ Islahat Fermanı, öncesi ve sonrası için bkz: Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 1-12, Hzr: Cavid BAYSUN, Ankara 1986, s. 70 vd.

² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1994, s. 139, 140.

Sıbyan Mektepleri'nden daha üst seviyedeki 'Rüşdiyeler'in açılması bu şekilde gerçekleşmiştir.³ Öğretim süresi dört yıl olan bu okullarda 'Mebâdi-i Ulûm-i Dîniyye, Lisân-ı Osmânî Kavâidi, İmlâ ve İnşâ, Tertîb-i Cedîd Üzere Kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye, Tersîm-i Hutût, Mebâdi-i Hendese, Defter Tutmak Usûlü, Târîh-i Umûmî, Târîh-i Osmânî, Coğrafya, Jimnastik, okulun bulunduğu yerde en çok kullanılan dil, ticârî merkezlerde zeki öğrencilerden isteklilere dördüncü yılda Fransızca' dersleri verilmesi öngörülmüştür.⁴

Rüşdiyelerin programında yer alan tüm bu derslerin verilebilmesine yönelik öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla çalışmamızın konusunu teşkil eden 'Dâru'l-muallimîn' tesis edilmiştir. Geleneksel eğitim kurumlarında verilen derslerin yanı sıra teknik ilimleri de kapsayan programlarla donatılan dâru'l-muallimîn⁵ ihtiyaç duyduğu teknik malzemeler de kimi zaman 'Mühendishâne-i Hümayûn'dan karşılanmıştır.⁶

Devlet tarafından oldukça önemsendiği anlaşılan dâru'l-muallimînden mezun olanların yurt dışındaki belli merkezlere giderek matematik, fizik gibi sayısal alanlarda ihtisas yaptıkları da belirtilmektedir.⁷ Bunun yanı sıra dâru'l-muallimînde görev yapan eğitimciler gibi öğrencilerin sıkı disiplin altında oldukları, eğitim kurumlarındaki durumlarının idârî âmirlerince takip edildiği de ifade edilmektedir. Bu paralelde dâru'l-muallimîn öğrencilerinden olan birisine, izinsiz olarak eşi ve akrabalarıyla birlikte Bursa'ya gitmesi hasebiyle soruşturma açılmış, olayın tekrarına mahal verilmemesi için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁸

1847 yılından itibaren eğitime başlayan dâru'l-muallimînle ilgili, tam metnini neşredeceğimiz nizamnâmeden ayrı olarak, çeşitli düzenlemelerin yapıldığı da görülmektedir. Düzenlemeler hem 'muallimler'e hem de 'tedris usûlü'ne matuftur.⁹

Dâru'l-muallimîn kurumu ile aynı amaca hizmet amacıyla tesis edilen bir başka eğitim kurumu da 'dâru'l-muallimât'dır. Dâru'l-muallimâtın ilk programında yer alan dersler şunlardır: 'Mebâdi-i Ulûm-ı Dîniyye ve Ahlâk, Kavâid-i Lisân ve İnşâ, Hesap, Nakış ve Ameliyât-ı Hiyâtiyye, Resim, Hatt-ı Sülûs ve Nesih, Târîh-i Osmânî, Coğrafya.' 1873-1874'te Rik'a yazısı ile bir yıl sonra Müzik dersi de konmuş ancak çeşitli sebeplerle bu ders programa

³ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, History of the Ottoman Empire and modern Turkey, UK 1977, II, 107

⁴ Yahya Akyüz, age.,s. 144

⁵ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, age.,II, 107

⁶ BOA, A.MKT., D. 111 G. 64 (1264)

⁷ Beverley Male, Revolutionary Afghanistan: A Reappraisal, London 1982, s. 26

⁸ BOA, A.MKT.UM., D. 30 G. 28 (1266)

⁹ BOA, İ.DH., D. 30 G. 28 (1263)

alınmamıştır.¹⁰ Fakat 1873 tarihli bir vesîkâda dâru'l-muallimâtta müzik öğretmeni olarak görev yapan Refika Hanım'a maaş tahsis edilmesi bu bilgiyi doğrulamamaktadır.¹¹

1869 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 68. Maddesinde dâru'l-muallimâtın kuruluş amacı '**kız sıbyân ve rüşdiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek**' olarak belirtilmiştir.¹²

1870 yılında kurulduğu çeşitli araştırmalarda ifade edilen dâru'l-muallimât, 1924 yılında kapatılmıştır.¹³

Ancak hicrî 1280, mîlâdî 1863 tarihli bir vesîkâda '**dâru'l-muallimât**'a yapılan tayinlerden bahsedilmesi,¹⁴ kurumun 1870'den önce de var olduğunu göstermektedir. Çalışmamızın sınırları dolayısıyla bu durumu bir başka çalışmada tetkik etmeyi düşünmekteyiz.

Dâru'l-muallimînin çalışma esaslarını gösteren nizamnâmenin metni şu şekildedir:¹⁵

Dâru'l-Muallimînin Nizamnâmesidir.

Talebesinin Kemiyet Ve Keyfiyetleri

Birinci Bend

Dâru'l-muallimînin asıl talebesi muvazzaf olarak yirmi kişiden ibaret olacaktır. Bunlardan mâ`adâ bâzı mülâzımlar dahî yazılıp ancak onlar muvazzaf olmayacaklardır.

İkinci Bend

Dâru'l-muallimînin talebesi Arâbiyye'de ibâre istihrâcına ve hüsn-i ifâdeye muktedir ve Fârisî ve riyâziyât tahsîline müste`id olmak ve etvâr-ı zemîme ashâbından olmamak şarttır.

Talebe Ve Mülâzım Yazmanın Usûlü

Birinci Bend

Birisi Dâru'l-muallimîn talebeliğine alınacak oldukça baş mülâzım kim ise o alınacaktır. Ve eğer mülâzım yok ise bir imtihân açılıp sıfat-ı matlûbe-i meşrûhadan her kim bulunur ise Dâru'l-muallimîn talebeliğine alınacaktır. Ve eğer sıfat-ı mezkûreden birkaç kişi bulunur ise imtihânda en `âlâ davranan talebeliğe alınıp sairleri dahi `alâ merâtibihim mülâzım tahrîr olunacaktır.

¹⁰ Yahya AKYÜZ, '*Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı*', Milli Eğitim Bakanlığı Dergisi, s. 143, Ankara 1999 (Temmuz-Ağustos-Eylül)

¹¹ BOA, A.MKT. MHM., D. 465 G. 38 (1290)

¹² Düstur, I. Tertip, c. II, s. 184 vd.

¹³ Cemil Öztürk, '*Dâru'l-muallimât*', DİA, VIII, 549, 550

¹⁴ BOA, İ. DH., D. 519 G. 35337 (1280)

¹⁵ BOA, İ. MV., N. 6894 (1267)

İkinci Bend

Yazılacak mülâzımların sıfat-ı matlûbeden bulunduklarını mübeyyin bir kıt'a mülâzemet kağıdı yazdırılıp hocaların mühürleriyle temhîr olunduktan sonra kayd ve kabûl olundukları ve kaçınıcı mülâzım oldukları dahî mülâzemet kağıtlarının zeyline şerh verilmeyerek meclis tarafından temhîr olunacaktır.

Üçüncü Bend

Gerek talebenin yazılması ve gerek mülâzımların birbirine tercîh olunması **Meclis-i Maarif-i Umûmiye**'nin re'yi ile olacak ise de bu iki husûsu Dâru'l-muallimîn hocalarının dahî üçünün birden tasdîki şart olduğundan asla iltizam ve tesâhüb misüllü şeylerin vukûunu tecvîz etmeyeceklerine mûmâ ileyhim hocaların tahlîfi lâzım gelir.

Dördüncü Bend

Dâru'l-muallimîn talebesi müddet-i muayyenede lâzım olacak mâlûmâtı tahsîl ettiklerinden gerek Dersaâdet'te ve gerek taşralarda her ne vakit ve her ne tarafa **Mekteb-i Rüşdiyye** hocalığı ile me'mûr olsalar asla imtina etmeyeceklerini mübeyyin ellerinden birer kıt'a sened alınıp mecliste hıfz olunacaktır.

Talebe Ve Mülâzımların Müddet-i Tahsilleri Ve Sûret-i İştigalleri

Birinci Bend

Dâru'l-muallimîn talebesinin müddet-i tahsilleri üç sene olup ancak 1267 senesinden eski bulunanların müddet-i sâbıkları bir sene bedelinden tutulup târîh-i mezkûrdan sonra onların müddet-i tahsilleri iki sene olacaktır.

İkinci Bend

Dâru'l-muallimîn talebesi takrîben senenin 10 ayından haftada 5 gün devâm üze fûnûn-u lâzıme tahsîle mecbûr olacaklardır.

Üçüncü Bend

Mülâzımların eyyâmı mülâzemetleri müddet-i tahsîl olan üç seneye mahsûb olmayacağından mülâzemetleri hengâmından devâma mecbûr olmayacaktır.

Dördüncü Bend

Müddet-i mu'ayyenede Dâru'l-muallimîn talebesi usûl-i ifâde ve ta'lîmî ve lisân-ı Fârisî'yi öğrenip riyâziyâtta dahî fenn-i hisâbı ve lâzım olacak mertebe-i hendese ve mesâha ve heyet-i coğrafyayı istihzâr edeceklerdir.

Dâru'l-Muallimîn Talebesi Hakkında İcra Olunacak Muamele

Birinci Bend

Dâru'l-muallimîn talebesinden ömr-ü şerî'si olmayarak devam etmeyen olur ise maaşı kat' ile ihrâç olup yerine diğeri alınacaktır.

İkinci Bend

Dâru'l-muallimîn talebesinin müddetleri munkazî oldukta imtihan olunup **Mekteb-i Rüşdiyye** hocalığına kesb-i liyâkat etmiş olanların **Mekteb-i Rüşdiyye** hocalığına intihâb olunduklarını mübeyyin hocaların mühürleri ve **Meclis-i Maârif-i Umûmiyye**'nin büyük mührü ile memhûr bir kıt'a şehâdetnâme verilecektir. Ve kaçınıcı müntehâb oldukları dahî şehâdetnâmelerin zeyline işâret olunacaktır. Kesb-i liyâkat etmemiş olanların maaşları kat' ile ihrâç olunup yerlerine diğerleri alınacaktır. Ve talebe bu imtihâna girmeye mecbur olacaklarından imtihândan imtinâ' edenler olur ise onlar dahî bu sûrette ihrâç olunacaklardır. Muhriclerin muîdlik gibi bâzı hizmetlerde istihdamları câiz olacaklardır.

Üçüncü Bend

Dâru'l-muallimîn'de senede bir kere ve îcâbına göre birkaç kere imtihân açılıp **Mekteb-i Rüşdiyye**'ye kesb-i liyâkat etmiş olanlar bulunursa ber vech-i şurûh yedlerine intihâb şehâdetnâmeleri verilecektir. Ve kesb-i liyâkat eden olanlar dahî devâma tergîb olunacaklardır. Ancak talebe bu imtihâna girmeye mecbûr olmayıp canı isteyenler girecektir.

Müntehiblerin Ahvali

Birinci Bend

Şehâdetnâme müntehib olanlar mekâtib hizmetinde kesb-i mümârese için evvel emirde muîdlik ile istihdâm olunacaklardır. Ve eğer açıktâ bir muîdlik bulunmaz ise takrîr ve terfî-i mâlûmât için yine Dâru'l-muallimîne devâm edeceklerdir.

İkinci Bend

Bir **Mekteb-i Rüşdiyye** hocalığı mahlûl oldukta veyâhut yeniden bir **Mekteb-i Rüşdiyye** yapıldıkta baş müntehib ta'yîn olunacaktır. Fakat kendi rızâsıyla hakkını mâdûnunda bulunan müntehiblerden diğer tâlib olana terk edildiği halde baş müntehibliğine bir hâlel gelmeyip fakat Dâru'l-muallimîn'den maaşı kat' olunarak yerine diğer me'mûr olacaktır.

Üçüncü Bend

Zuhûr edecek **Mekteb-i Rüşdiyye** hocalığı baş müntehibin hakkı olduğu gibi müntehiblerden diğer tâlibi bulunduğu vakitte baş müntehib zikrolunan me'mûru kabul etmekde dahî mecbûr olacağından gerek Dersââdette ve gerek taşralarda bir **Mekteb-i Rüşdiyye** hocalığı zuhûr edib müntehiblerden diğer tâlibi bulunmadığı halde baş müntehib mezkûr hocalığı kabûle mecbûr olacaktır. Ve imtinâ' ederse elinden şehâdetnâmesi alınıp bir daha mekâtibe belki maârifeye dair bir hizmette istihdâm olunmamak üzre tard olunarak hakkında muâmele-i şedîde olunacaktır.

Ahmed Cevdet

Sonuç

Rüşdiyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamak için kurulan dâru'l-muallimîn ve dâru'l-muallimât, Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemine getirilen yeniliklerden sadece bir kısmını teşkil etmektedir. Çalışmamıza konu olan nizamnâme, dâru'l-muallimînin tesis sebebini açıkça ortaya koymaktadır. Nizamnâmede;

- a. Kurumun öğrenci sayısına ve tâbî olacağı eğitimin karakterine,
 - b. Kurumda eğitim görebilmek için sahip olunması gereken hususiyetlere,
 - c. Kurumda verilecek olan eğitimin süresine ve öğrencilerin devam durumlarına,
 - d. Öğrencilere ödenmesi planlanan maaşa,
 - e. Kurumdan mezun olan öğrencinin nerelerde görevlendirileceğine
- açıklık getirilmekte ancak derslerin muhteviyatları ya da isimleri husûsunda her hangi bir bilgi verilmemektedir.

Muhteviyât bakımından daha hacimli olan 1892 tarihli nizamnâmede, mezkûr bilgilere ek olarak ders isimleri ve haftalık ders saatleri verilmiştir. Söz konusu nizamnâmeyi de bir başka çalışmada tetkîk etmeyi düşünmekteyiz.

او

دارالمعلمینک نظامنامه

طلبه تک کت و کتبند

برنجی بند

دارالمعلمینک اصل طلبه سی موظف اولدوقی کبری کتبدن عبارت اولدوقدر بولمردن ماعد بعضی
دخی یازموب آتقن امر موظف اومیه بقدر

ایکینجی بند

دارالمعلمین طلبه سی عربیده عبارده استخراجده حسن افاده یه بقدر وفارسی ور باضیات قصیده
اومح واطوار ذمیه انجاندن اولماق شرطدر

طلبه ملازم یازمکت اصول

برنجی بند

بررسی دارالمعلمین طلبه لکنه انده جی اولدوقدر باسملایم کیم ایسه اولنده بقدر واکر ملازم بون ایسه
بر امتحان آجیلوب صفت مطلوبه مشروطده هر کیم بولمور ایسه دارالمعلمین طلبه لکنه انده بقدر واکر صفت
مذکورده بر قاج کشی بولمور ایسه امتحانده اکث اعلی طاووران طلبه لکنه النوب سائر لری دخی علی مزانهم
ملازم خیر بر اولنده بقدر

ایکینجی بند

بازیه جی ملازمک صفت مظهرده بولنده قدری مبین بر قطعه ملازمت کاغذی یازم بر برب خوجه کت
مهر لریه نمابر اولنده قدرن صکره قید و قبول اولنده قدری و فاجیحی ملازم اولدوقدری دخی ملازمت کاغذی
بازیه شرح و بر برب کت مجلس طرفدن نمابر اولنده بقدر

او بختی بند
 کت عبت کت بزمی و کت مدد کت بر بر نه مزاج او بختی مجلس معارف غمونه کت ایله اولون
 بوانی قصصی و رالمعلین خوابه لر کت دخی او بختی بر دن نصیحتی نیر لا اولد بختی اصلا التزام
 و نصیب غمونه کت و فونخی خوابه مزاجیه بختی موی بهیم خوابه کت بختی لازم کتور
 در بختی بند
 دارالمعلین طلبه سی مدت معینه در لازم اولون معلومان تحصیل اند کتور مزاجه وقت و هر نه طرفه کت
 خوابه کتله نامور اوله امر ملا امتناع اجنبیه بختی بین الدن بر فطه سند الوب مجلسه فقط اوله

طلبه و مدد کت مدت تحصیل و سوره استماله

بر بختی بند

دارالمعلین طلبه کت مدت تحصیل اوج سنه اولوب اتقن بکت ایوب انتمس برک سنه سنه اسک
 بر لانا کت مدت سابقه لری بر سنه بدنده طونولوب تاریخ مذکور دن صکره انک مدت تحصیل ای سنه اوله بقدر
 ای بختی بند

دارالمعلین طلبه سی تقریباً سنه کت اون آینه هفتده شش کون دوام اوزره سنه لازمه بی خصبه کتور
 مقرر

اوصفی

او خجی بنه
ملازمتک اہم ملازمتی بہت تحصیل اور ان اوج سند یہ محسوب اولیہ جہت ملازمتی کا مائدہ دوامہ ہے

در درختی شد

در درختی بنده
مدت ایامی در دارالعلمین طلبه سی اصول افاده و تعلیمی و زبان فارسی بی او کز نوبت ریاضان دینی فرج
و لازم اوله من مرتبه نهمه و مساحه و بیست و جعفر اقباء استخضار ابره و جگر در
در درختی بنده

دارالمعلمین طلبہ کی مقصد و اجرا و نہجی معائنہ

ہر نئی بند

بر حجتی باشد
دارالمعلمین طلبه سعد غفر عنهما ابوالعباس فی حوم انبیا اولوالباب معنی قطعہ اخراج اولوالباب بر نبی و کبری الله تعالی

ابن خلدون

دارالمعلمین طبه سنک مدتری منقضی اولده فده . امتحان اولوب کتب متوجاه کنه کسب باقی تمبر
اولده . کتب رسیده فوجیه کنه انتخاب اولدق زنی مبین خواجه لک مهر لری و مجلس معارف عمومی
بیوک مهری ابله مهوور بر قطعه شته و دانسته و بر طبعه بکدر . و فاجیحی منتخب اولدق زنی دخی سها دانسته
زمانه اشار اوله جند . و کسب باقی انجمن اولدک معارف فقهیه اضراج اولوب بر لری
دکبر لری الله جند . و طبعه بو امتحان کبر لکه مجبور اوله جندین امتحان منافع ایندر اولور ابه آله
بوصورت اضراج اوله جند . مخبر لک معبد لک کسبی بعض قدره استخدا لری جانر اوله جند .
وضیح

روغی بد

بوصورتی که اخرج اوله جعفر در
 و فتحی بند
 در المصلحه سنه ۲ بر کرده و ایتانه کوره بر فاج کرده امتحان اعیان مکتب رتبه به کسب لیاقت
 ایتش اوله بولورسه بروفته شروع در لرنه کتاب نهایه در لغت و عربی و برده جلد و کسب لیاقت ابره باشد
 اوله در فنی کو اینه ترغیب اوله جعفر در ایتج طبعه بوا امتحانه بزرگه مجبور اولوب جائه استبداد کیره جلد